

Jorma Mukala
arkkitehti safa

Tampereen kaupunkikuva 1800-luvulla

Tampereen keskusta on rakentunut osittain jo kolmeen kertaan. Siitä miljööstä, jossa tamperelaiset elivät 1800-luvulla kaupungin kasvaessa tärkeäksi teollisuuskeskukseksi, ei ole jäljellä kuin yksittäisiä rakennuksia ja fragmentteja (esimerkiksi Amurin työläismuseokortteli). Yhtenäisiä miljöökokonaisuuksia tältä ajalta ei ole säilynyt osana kaupunkikuvaa. 1800-luvun lopun kaupunkinäkömiin voi luoda mustavalkoisen katsauksen vanhojen valokuvien avulla, joita on julkaistu useissa kirjoissa.

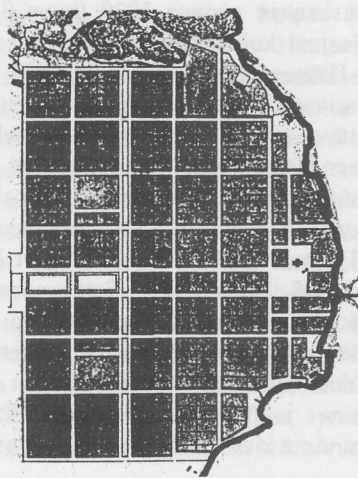
Tässä kirjoituksessa käydään tiivistetysti läpi kaupungin asemakaavallinen kehitys 1800-luvulla sekä ajan rakennuskannan (asuminen – julkiset rakennukset – tehtaat) tyypilliset piirteet.

kuva 1. Ensimmäinen asemakaava 1779

Asemakaavallinen kehitys

Tampere perustettiin Tammerkosken kartanon pelloille kosken länsipuolelle. Maanmittari Daniel Hall teki vuonna 1775 ehdotuksen kaupungin asemakaavaksi. Kun kuningas Kustaa III perusti Tampereen vuonna 1779, sai kaupunki myös ensimmäisen virallisen asemakaavan (kuva 1). Kaupunki ulottui koskelta nykyiseen Näsilinnankatuun saakka. Keskipisteen muodosti koskelle avautuva tori, jonka päätteellä oli raatihuoneen tontti ja molemmilla sivuilla kaksi kirkkotonttia. Neljä eri uskontokunnille osoitettua kirkkotonttia olivat asemakaavan omaperäinen piirre. Kirkoista rakennettiin vain Vanha kirkko (1824), joka on nykyään keskustan vanhin rakennus.

kuva 2. Asemakaava 1830

kuva 3. Asemakaava 1868

kuva 4. Kytälän asemakaava 1886
ja vanha rakennuskanta

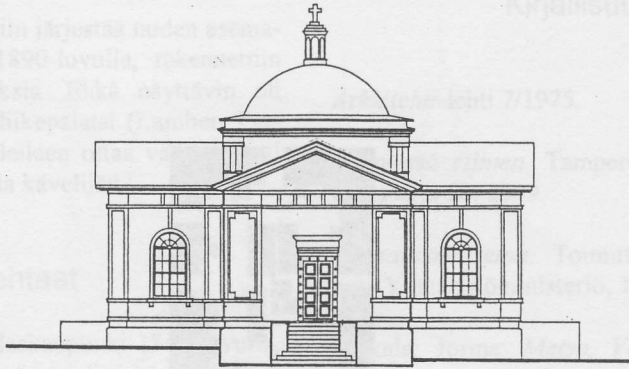
Turun suuren ja tuhoisan kaupunkipalon (1827) jälkeen paloturvallisuus tuli entistä keskeisemmäksi kaupunkisuunnittelussa. Suomen kaupungit koostuivat 1800-luvulla lähes kokonaan puutaloista. Uusia palomääräyksiä olivat leveät kadut, puutalot saivat olla vain yksikerroksisia, korttelien sisäosien istutukset sekä puistokadut ja puistot, jotka jakoivat kaupungin selkeästi osiin ("palovyöhykkeet"). Arkkitehti C. L. Engel, joka oli suunnitellut Turun uuden asemakaavan (1828), teki myös Tampereen laajennuskaavan vuonna 1830 (kuva 2). Kaupunki laajeni kolme kortteliriviä länteen. Nykyinen Hämeenpuisto ja Aleksanterin kirkkopuisto saivat kaavassa paikkansa. Tammerkosen ylittävä silta oli myös sijoitettu nykyiselle paikalleen Hämeenkatu-linjan jatkeeksi.

Vuonna 1865 kaupungissa oli tulipalo, joka tuhosi yli 30 taloa. Uudessa asemakaavassa (kuva 3), jonka laati arkkitehti Albert Edelfelt vuonna 1868, Hämeenkatu, Satakunnankatu ja Satamakatu levennettiin puuistutuksin puistokaduiksi sekä Hämeenpuistoa levennettiin. Kaupunkia myös laajennettiin länteen pieninä kortteleina ja Amuri sai alkunsa. Kaavassa esitettiin uutta kirkkoa Keskustorille Vanhan

kirkon paikalle – tältä osin suunnitelma ei toteutunut.

Rautatie rakennettiin Tampereelle vuonna 1876. Asema sijoittui samalle paikalle, missä on nykyinenkin asema. Kaupungin kehittymisen keskeiseksi ongelmaksi tuli radan ja kosken välinen Kytälän alue, joka ei ollut osa Tampereä vaan osa Messukylää. Kytälä oli rakennut täyteen puutaloja ilman asemakaavaa ("järjestäytymättömästi"). Kaupungissa kosken länsipuolella oli asukkaita noin 7500 ja Kytälässä noin 6000. Kosken länsi- ja itäpuolella oli siis kaksi erillistä hallinnollista aluetta, vaikka käytännössä kosken puolet muodostivat yhden toimivan kaupunkialueen. Kosken ja radan välinen alue liitettiin kaupunkiin vuonna 1877. Uusi asemakaava, jossa oli laajennettu Amuria ja osoitettu uudet ruutukaavat Kytälään ja Tammelaan, valmistui vuonna 1886. Kaavan laati kaupunginarkkitehti F. L. Calonius. Koska uusi asemakaava merkitsi Kytälässä olemassaolleen vanhan rakennuskannan täydellistä purkamista (kuva 4), alettiin kaavaa toteuttaa vasta 1890-luvulla.

Vielä aivan 1800-luvun lopussa uusi kaupunginarkkitehti Lambert Petterson teki asema-

kuva 5. Vanha kirkko 1824

kaavan (1897), jossa kaupunki laajeni Ratinaan ja Pyynikille. Tämä suunnitelma alkoi vaikuttaa rakentamiseen vasta 1900-luvulla.

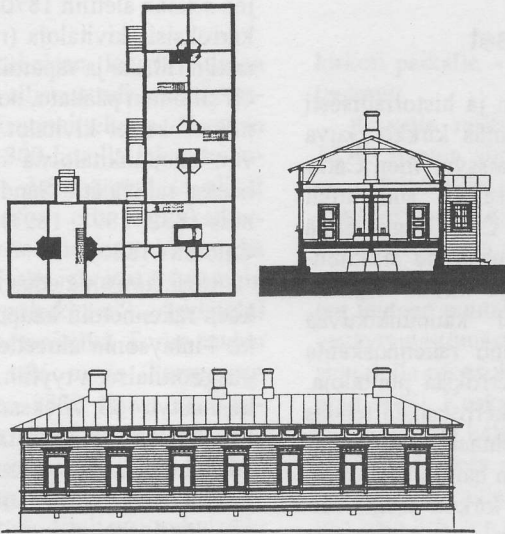
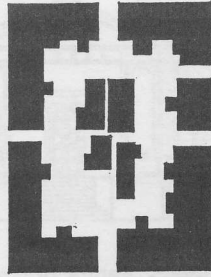
Rakennukset

Tampereen keskustan vanhin ja historiallisesti merkittävin rakennus on Vanha kirkko (kuva 5). Arkkitehtina toimi italialaissyntyinen Carlo Bassi (1824). Kellotapulien (1828) suunnitteli saksalaissyntyinen arkkitehti C. L. Engel. Sekä Bassi että Engel kuuluvat maamme arkkitehtuurin merkkimiehiin. Vanha kirkko tapuleineen kirkkomäellä hallitsi kaupunkikuvaa 1800-luvulla. Kaupungin muu rakennuskanta oli pitkään yksi- tai kaksikerroksisia puutaloja. Kun Finlaysonin suuri kuusikerroksinen tehdas valmistui (1838) alkoivat tehtaat savupiippuineen vähitellen yhä enemmän hallita kaupunkinäkymiä. Kuitenkin Vanhan kirkon asema säilyi Keskustorilla hallitsevana, sillä suurimmat tehdasrakennukset rakennettiin Finlaysonin ja Tampellan alueelle. Vasta 1900-luvun alussa, kun alettiin rakentaa viisikerroksisia jugendaloja Keskustorille, menetti Vanha kirkko hallitsevan roolinsa kaupunkikuvassa.

Asuinrakennukset olivat aluksi yksikerroksisia puutaloja. Päärakennukset sijoitettiin korttelien kadunpuoleisiin reunoihin. Pienet vajat ja piharakennukset olivat korttelin sisäosissa. Näin muodostui selkeitä katu- ja pihatiloja.

Puutalojen 1800-luku on lähes kokonaan kadonnut ja jäljellä on vain muutamia rakennuksia. Hyvin säilytetty ja tyypillinen esimerkki on Amurin työläismuseokortteli (kuva 6). Puutalojen sekaan alettiin 1870-luvulla rakentaa kolmikerroksisia kivitaloja (rakennusten seinät muurattiin tiilestä ja rapattiin). Kauppakadulle, joka oli silloinen pääkatu, nousivat ensimmäiset kolmikerroksiset kivitalot. Keskustorilla 1800-luvun kaupunkitaloista on jäljellä useassa vaiheessa rakennettu Sandbergin talo (F. L. Calonius 1882, 1891, 1897) sekä Selinin talo (F. L. Calonius 1886).

Uusklassismia edustavan Vanhan kirkon jälkeen rakennettiin kaupunkiin seuraavaksi kirkko Finlaysonin alueelle (F. L. Calonius 1879) uusgoottilaiseen tyyliin. Suuri ja merkittävä rakennustyö oli Aleksanterin kirkon (Theodor Decker 1881) rakentaminen Hämeenpuiston länsipuolelle. Tyypillisen uusgoottilaisen pitkäkirkon siro ja korkea torni alkoi hallita kaupungin länsiosan näkymiä. Aleksanterin kirkon viereiselle tontille Hämeenpuiston reunaan oli aiemmin rakennettu puinen kansakoulu (Brynolf Sjöström 1875). Vuosisadan lopussa kirkon viereen nousi vielä komea uusrenessanssityylinen reaalilyseo (Jac. Ahrenberg 1890), jossa opetusta annettiin suomen kielellä. Kaupungin tärkein julkinen rakennushanke 1800-luvun lopulla oli raatihuone (Georg Schreck 1890, kuva 7). Uusrenessanssityylinen symmetrinen rakennus muodostaa juhlayan julkisivun Kes-

kuva 6. Amurin työläismuseokortteli

kustorille aiyan ensimmäisen asemakaavan (1779) hengessä.

Kun Kyttälää alettiin järjestää uuden asemakaavan mukaiseksi 1890-luvulla, rakennettiin komeita kivirakennuksia. Ehkä näyttävin oli Ruuskasen asuin- ja liikepalatsi (Lambert Peterson 1892), joka edelleen ottaa vaikuttavasti vastaan Hämeensillalla kävelijän.

Tehtaat

Tampereesta tuli tehdaskaupunki 1840-luvulla, jolloin tehtaalaisten määrä ylitti käsityöläisten määrän. Kaupungin väkiluku kasvoi nopeasti teollistumisen päästyä vauhtiin. Vuonna 1820 kaupungissa oli 956 asukasta, vuonna 1865 asukkaita oli 5538 ja vuonna 1895 asukasmäärä oli jo 25 338.

Tehdasrakennuksetkin tehtiin aluksi puusta. Tuotannon kasvaessa rakennuksista piti tehdä suurempia ja entistä palonkestävämpiä, minkä seurauksena alettiin käyttää tiiltä ja valurautarakenteita. Tehdasalueille rakennettiin kaupungin ensimmäiset kivirakennukset. Suurimmat olivat Finlaysonin valkoiseksi rapattu kuusikerroksinen (Carl Leszig 1838), Tampellan punatiilinen viisikerroksinen (G. T. Chiewitz 1859) ja Verkatehtaan punatiilinen nelikerroksinen (1858) tehdas. Monet korkeat savupiiput antoivat kaupungin silhuetille ennennäkemätöntä omaperäisyyttä. Kaupunkinäkymiä hallitsivat Tammerkosken yläjuoksun – Finlayson ja Tampella – massiiviset tehtaat (kuva 8). Freneckellin alueella oli pääasiassa kaksikerroksisia rakennuksia. Nykyisen Takon alueella oli 1800-luvun lopussa yksi- ja kaksikerroksisia puurakennuksia. Alakoski rakentui massiivisesti vasta 1900-luvulla. Tehtaitten materiaaliksi vakiintui 1800-luvun lopulla punatiili, joka edelleen luonnehtii Tammerkosken miljöötä, joka on nyttemmin jo korotettu kansallismaiseksi (ympäristöministeriö 1993).

Kirjallisuutta

Arkkitehti-lehti 7/1975.

Etsimessä eilinen. Tampereen museoiden julkaisusarja 50, 1999.

Kansallismaisema. Toimittanut Lauri Putkonen. Ympäristöministeriö, 1993.

Mukala, Jorma: *Metso, Voima, Tuulensuu – Tampereen arkkitehtuuria.* Tampere-seura ry, 1999.

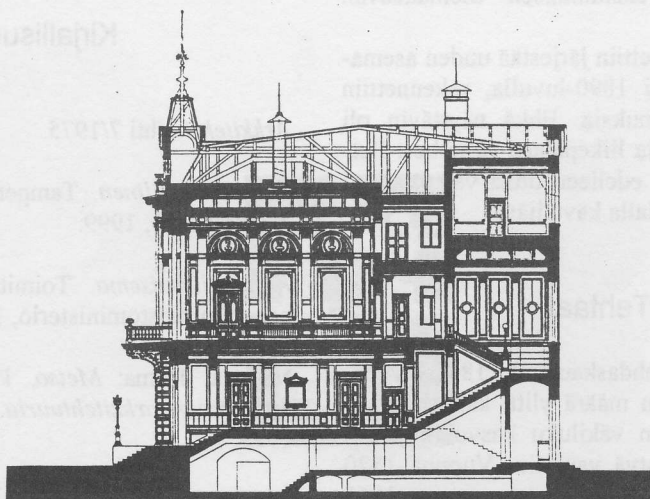
Ojanen, Reijo – Laakso, Arvi – Kallio, Seppo: *Vanha Tampere 1900-luvulle tultaessa.* Tampere-seura ry, 1985.

Rihloma, Seppo: *Rakennustaidetta Tampereella.* WSOY, 1968.

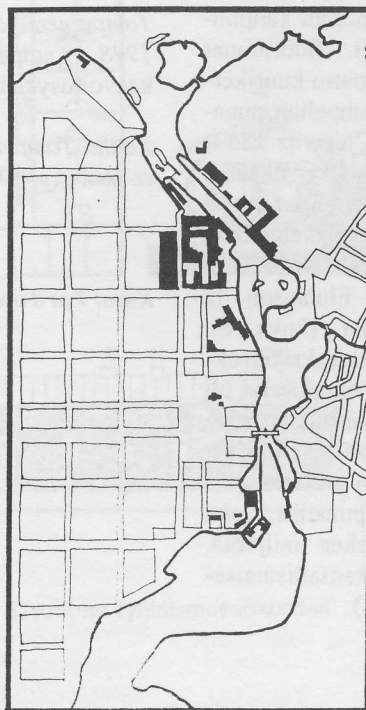
Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupunki ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö, 1998.

Vanha Tampere. 3. laajennettu painos, Tampere-seura ry, 1955.

Kuvat 7 ja 8 ovat seuraavalla sivulla.

kuva 7. Raatihuone 1890

kuva 8. Tammerkosken tehtaat 1882